

O posvátných kravách v herbáři

text **ONDŘEJ DUFEK**,
Ústav pro jazyk český AV ČR

ZNÁTE *ministerstvo neziskových organizací?* Jeho utajenou existenci odhaluje přepis jednoho dubnového vysílání Radiožurnálu: „představitelé ministerstva neziskových organizací nebo Akademie věd mluvili taky o přípravě státní energetické koncepce“. Samozřejmě že je to nesmysl, prostě tam chybí čárka. *Ministerstvo neziskových organizací* funguje jen ve větě vytažené z jejího reálného okolí - hned předtím bylo totiž zmíněno ministerstvo průmyslu a obchodu. I když forma selže, kontext obvykle znepravděpodobní většinu potenciálních interpretací natolik, že si v komunikaci rozumíme.

Problém nastává, až když někdo chytrácky zkouší lpět na formě na úkor dorozumění. Proto jazyková poradna řešívá, jestli nějaká formulace ve smlouvě nebo v zákoně připouští i výklad, podle něž se např. lze textem vyhnout stanovené povinnosti. A zjevně nezamýšlenou interpretaci svévolně opřenou o formální jazykovou nejednoznačnost často opravdu nelze zcela vyloučit. Zatímco formální signalizaci syntaktických vztahů totiž máme celkem dobře popsanou, sdílené znalosti světa, intence autorů a očekávání příjemců už bývá těžší zachytit bez modalizátorů *patrně, s velkou pravděpodobností, lze předpokládat* apod.

Stejně převrácený princip - postup od vět o pravidle ke komunikaci - se bohužel pořád objevuje v některých veřejných komentářích k jazyku a jeho užívání. Kdykoliv se řeší přechylování, vytáhnou se věty jako *Henin porazila Williams* nebo *Trump nepozvala Biden*, z nichž prý nepoznáme, kdo (s) koho. To je lingvisticky nedůstojné: Zprvte to lze tvrdit, jen pokud k větám přistupujeme jako ke květinám v herbáři - mrtvým, vytrženým z živné půdy kontextu. Z druhé se tím přehlíží slovosledné pravidelnosti češtiny. Naneštěstí věta o pravidle „podmět je v neutrálním uspořádání před přísudkem a předmětem“ nepatří k základní životní výbavě uživatele češtiny na rozdíl od věty o pravidle „před *a* se čárka nepíše“ - ačkoliv obě v základu platí a lze popsat faktory, které jejich platnost přebíjí.

Přehlížení kontextu je ve vědách o komunikaci trapné už mnoho desítek let. Tak si vytáhněme hlavy z herbářů a začněme se chovat důstojně. Nebuďme jako ti chytráci, kteří se snaží vyklouznout z povinnosti třeba skulinou po chybějící čárce. Věty o pravidle chápeme a použijeme jako aparát k vysvětlování komunikace, ne jako posvátnou krávu. ●

Žít znamená pracovat

text **MARTIN SOUKUP**, FSV UK

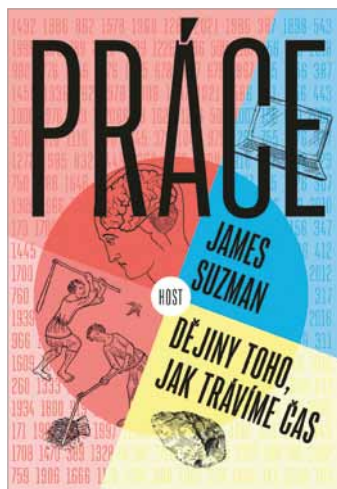
V KNIZE *Práce* (2020, česky 2021) se antropolog James Suzman zabývá lidskou posedlostí prací a pátrá po jejích kořenech. Hojně staví na vlastních terénních poznatcích, které nabyt při výzkumu mezi !Kungy (Ju/'hoansi) v Namibii, kde se stal přímým svědkem změn v jejich původním lovecko-sběračském způsobu života a pozoroval postupnou ztrátu půdy, kterou tradičně obývali. Jeho kniha aktualizuje zjištění, k nimž se v antropologii dospělo již v šedesátých letech 20. století, ale staví je do širšího kontextu.

Právě v šedesátých letech se začal v antropologii rodit zájem o ekologická témata a studium kultury jako nebiologického prostředku adaptace člověka na podmínky přírodního prostředí. V té době se uskutečnily výzkumy, které se řadí ke klasickým ukázkám antropologické terénní práce. Roy Rappaport provedl výzkum u novoguinejských Tsembaga-Maringů a vysvětlil jejich cykly války a míru jako způsob regulace vztahu populací lidí a prasat s přírodním prostředím. Ve stejném desetiletí pracoval mezi kalaharskými !Kungy americký antropolog Richard Lee s cílem zjistit, jak si zvládají sehnat dostatek potravy v zdánlivě nehostinném prostředí pouště Kalahari. Výsledky výzkumu přinesly překvapivá zjištění. Lee vyvrátil stereotypní představy o lovecko-sběračských komunitách, o nichž se předpokládalo, že jen obtížně zajišťují své základní potřeby, že musí vynaložit značné úsilí, aby lidé vůbec přežili v nepříznivých pouštních podmínkách. Lee totiž zjistil, že si !Kungové uměli pohodlně zajistit všechny své potřeby s vynaložením minimálního úsilí. Nemuseli každodenně pracovat mnoho hodin, aby měli něco k snědku.

Podobně jako jiní autoři také Suzman předpokládá, že k významné transformaci lidských společností došlo v důsledku přechodu na usedlý způsob života, z rovnostářských lovecko-sběračských komunit se staly stratifikované společnosti, které vytvářely nadvýrobek, proto se zformovalo dědické právo; změnilo se pojetí rodiny, protože

usedlý způsob života umožňoval, aby se rodilo více dětí než ve vysoce mobilních lovecko-sběračských komunitách. Lovci-sběrači si podle Suzmana nelámali hlavu s majetkem, protože skoro žádný nevlastnili a měli jen málo materiálních tužeb. Suzman tvrdí, že tyto komunity „svůj ekonomický život nepodřizují obavám z nedostatku, nýbrž důvěře v hojnost“ (s. 15). Autor cituje známého antropologa Marshalla Sahlins, jenž rozvinul koncept „původních společností blahobytu“, tedy takových, v nichž lidé dokázali uspokojit všechny své potřeby s vynaložením minimálního úsilí. Podle Sahlins se mohou lidé postupovat dvěma cestami, aby naplnili své potřeby. Buď zvýší pracovní úsilí a nemusí omezovat potřeby, nebo omezí nároky. Zkrátka „kdo nebaží, nepostrádá“, jak to trefně vyjádřil právě Sahlins. Suzman shrnul Sahlinsův závěr následujícími slovy: „...v mnoha lovecko-sběračských společnostech, snad i po většinu lidských dějin, neměl nedostatek na podobu ekonomického života prakticky žádný vliv“ (s. 130).

Neustále pracovat nás naučila až neolitická revoluce, tvrdí Suzman a není v názoru osamocený. Jedna věc totiž je vydat se na pár hodin týdně sbírat oříšky mongongo, jak to činili právě !Kungové, druhá věc je trávit prací mnoho hodin každý den, jak si to žádá pěstitelství. Například americká antropoložka Marjorie Shostaková v knize *Nisa, dcera Kungů* (č. 1993) zprostředkovala svědectví !kungské ženy Nisy, podle níž měli lidé v komunitě mnoho volného času, který trávili například hraním si a soukromými radovánkami. Ve srovnání s nimi museli pěstitelé intenzivně pracovat, starat se o setbu, zavlažovat, sklízet, zasít a znova stejný cyklus opakovat. Kromě toho se pěstitelství vždy vázalo k chovu hospodářských zvířat, což opačně neplatí. Pěstitelé žili v blízkosti svých hospodářských zvířat. To vedlo i k přenosu a šíření nových typů nemocí ze zvířat na člověka. Lidé se také museli umět vypořádat s odpadky, které se při usedlém způsobu života hromadily. Navíc kalorický příjem a kvalita stravy pokulhávaly za tím,

James Suzman:
Práce. Dějiny toho, jak trávíme čas
Host, Brno 2021,
383 stran, ISBN
978-80-275-
0804-4

co si uměli zajistit lovci-sběrači. Ve srovnání s nimi se raní pěstitelé měli hůře.

Otázka, proč lidé vůbec přešli k pěstitelství a usedlému způsobu života, se dosti nabízí. Má se za to, že důvodem, který lidské populace přiměl k orientaci na jiný způsob subsistence, byl úbytek lovné zvěře a divokých plodin. Dlouho se předpokládalo, že pěstitelství vyžadovalo usadit se v trvalých sídlech. Suzman, podobně jako další autoři, možný sled událostí otáčí. K usedlému způsobu života mohlo dojít ještě před přechodem na pěstitelství, tedy před „neolitickou revolucí“, jak významný milník v dějinách lidstva označil australský archeolog Vere Gordon Childe, blízký názorům Marxe a Engelse. Fascinující nálezy v tureckém Göbekli Tepe (Vesmír 94, 396, 2015/7) nabízejí nové možnosti pro interpretaci. Zatím jde o nejstarší doklad velikolepé megalitické výstavby, která zřejmě nijak přímo nesouvisela s obstaráváním potravy. Vznikla dříve, než se podle současných poznatků lidé začali systematicky žít pěstitelstvím, ale jak a proč, netušíme. Komplex budov, megalitů, chodeb a síní postavili lidé žijící asi lovecko-sběračským způsobem života v době, kdy zřejmě ještě vládla hojnost, a usadili se v blízkosti staveb, jejichž výstavbě věnovali svůj volný čas. Když nastalo období nouze, úbytek lovné zvěře k lovu a divokých plodin k sběru, už se možná neuměli vrátit k stěhovavému způsobu života svých předků.

Suzman v knize též poukazuje na cheméru, že moderní technologie a „pokrok“ vůbec nám zjednodušují život. Tvrdí, že „...většina z nás neděje o nic méně než naši prarodiče...“

(s. 13). Přínos moderních technologií pro zjednodušení práce si může vyhodnotit každý sám, světová pandemie mnoho lidí připoutala ke klávesnicím a obrazovkám a naučila je pracovat on-line, ale asi všichni potvrdíme, že nám technologie život nezjednodušily. Museli jsme se učit pracovat s novými platformami a žít virtuálně. Jiný příklad ze života: Můj první počítač měl operační paměť 640 kB a pevný disk o kapacitě 20 MB, stroj nabíhal asi minutu. O více než třicet let později má můj počítač mnohonásobně objemnější operační paměť i pevný disk – ale startuje pořád stejně dlouho. Kvůli novým technologiím se musíme učit stále sofistikovanějším aplikacím, dá nám to čím dál tím více práce. Trefně to vystihl Umberto Eco v publikaci *Knih se jen tak nezbovíme* (česky 2013): „neodcházíme do mentálního důchodu, musíme na sobě pořád pracovat a neustále se musíme učit novým věcem“.

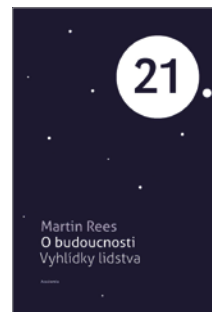
Suzman si pohrává s myšlenkou entropie, která má tendenci rozkládat řád, kdekoli vznikne. Po „neolitické revoluci“ se zformovala představa, že pracovat znamená vynakládat energii, protože život vyžaduje získávat energii. Jinými slovy, k získání energie je nezbytné ji vynaložit, tedy „žít znamená pracovat“ (s. 33). Autor se v knize pokusil doložit, že přinejmenším některé africké lovecko-sběračské společnosti vytvořily udržitelný způsob existence, který se osvědčil v době dlouhé zhruba tři sta tisíc let, od momentu, kdy se anatomicky moderní *Homo sapiens* objevil na evoluční scéně. Suzman je přesvědčen, že do našich úvah a plánování zasahuje „šotek entropie“ (s. 350–351). Protože očekáváme spíše nedostatek, vynakládáme značné úsilí, abychom mu předešli. S autorem sice souhlasím, že lze snadno zajistit své potřeby, pokud nebudeme bažit příliš – a podle Sahlinse byly skutečně lovecko-sběračské společnosti blahobytné, protože lidé nežádali příliš. Tato romantizující představa však pro nás vezme rychle za své, když vypnou elektrický proud a zavrou kohoutky pro plyn a ropu. Za takové situace se omezí potřeby samy, ale kolik z nás dnes umí rozdělat oheň bez zápalek a ulovit zajíce? ●

MARTIN REES:
O budoucnosti. Vyhledky lidstva
Academia, Praha 2022,
180 stran, ISBN
978-80-200-3304-8

M. Rees, jehož čeští čtenáři znají jako autora knih *Náš neobyčejný vesmír* či *Naše poslední hodina*, znovu píše o vyhlídkách lidstva. Zatímco v *Naší poslední hodině* vyjadřuje obavy, že rozvoj technologií stále více ohrožuje světové životní prostředí a může znamenat větší riziko než zemětřesení, výbuchy sopek či dopady vesmírných těles na zemský povrch, v nejnovější knize (originál vyšel r. 2018) naopak popisuje opatrnou naději, že pokrok v mnoha oborech pomůže rozvojovým zemím a umožní překonat hrozby, kterým lidstvo čelí. S velkým ale – ale jen pokud se budou nové technologie uplatňovat rozumně. (eb)

Alan Weisman:
Svět bez nás
Dokořán a Argo, Praha
2022, 4. vydání, 410 s.,
ISBN 978-80-7363-233-5.

Důvod, proč Země zůstala bez lidí, neznáme a není důležitý. Podstatné je, že pryč je lidstvo a vše ostatní zůstává. A my spolu s autorem pozorujeme, co se bude dít. To je výchozí stav knihy A. Weismana, amerického spisovatele, novináře a vysokoškolského profesora. Jeho myšlenkový experiment inspirovala návštěva Černobylu (redakci Vesmíru ovšem totéž napadlo již r. 1999 - Vesmír 78, 143, 1999/3). Po ní se začal ptát: Jaké stopy by po nás zůstaly? Jak rychle by zanikla města, dálnice, památky? Jak dlouho by se planeta zbavovala jedů, nautů, oxidu uhličitého? Jací živočichové by na náš odchod dopltili a pro které by naopak přišel ten pravý čas? A kdo by se ujal vlády na Zemi? Spoiler: Nejdelší životnost by bez nás měly bronzové sochy, umělá hmota a rádiové vlny. (eb)

První číslo vyšlo 3. května 1871

vesmír

ISSN 0042-4544 — 12 čísel ročně — evidenční č. MK ČR E 896 — Vydává Vesmír, s. r. o., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 222 828 393, 394, 395, fax: 222 828 396, e-mail: redakce@vesmir.cz, www.vesmir.cz

Šéfredaktor: Mgr. Ondřej Vrtiška (vrtiska@vesmir.cz) — Redakce: Ing. Eva Bobůrková (eva@boburka.cz) — Bc. Jeronym Boháček (jeronymb@gmail.com) — Bc. Zora Góthová (gothova@vesmir.cz) — Mgr. Pavel Hošek (hosek@vesmir.cz) — Marek Janáč (marek.janac@seznam.cz) — Návrh layoutu: Martin Vágnér — Grafická úprava: Pavel Hošek

Redakční rada: prof. MUDr. M. Anděl (medicína) — Mgr. I. Boháček (fyzika) — RNDr. V. Cílek (geologie) — prof. RNDr. J. Černý (biologie) — prof. MUDr. F. Čiampor (virologie) — RNDr. P. Duda, Ph.D. (biologie) — Mgr. M. Fendrych, Ph.D. (biologie) — doc. RNDr. V. Ferák (biologie) — RNDr. M. Ferus (chemie) — prof. RNDr. J. Flegr (biologie) — doc. RNDr. D. Frynta (biologie) — Mgr. A. Fučíková, Ph.D. (fyzika) — RNDr. E. Ginter (výživa) — RNDr. J. Havlík (chemie) — prof. RNDr. I. Horáček (zoologie) — prof. MUDr. C. Höschl (medicína) — Ing. F. Houdek (vědní publicistika) — Ing. M. Hudík, Ph.D. (společenské vědy) — doc. MUDr. P. Jiruška (neurofyziologie) — Mgr. J. Kolář, Ph.D. (botanika) — prof. RNDr. R. Kotecký (fyzika, matematika) — prof. RNDr. O. Lapčík (biochemie) — doc. M. Ljoldová (molekulární biologie) — prof. MUDr. D. Machala (medicína) — prof. RNDr. J. Palouš (astronomie) — prof. Ing. J. Petr (biologie) — doc. P. Pokorný (paleontologie) — RNDr. J. Robovský, Ph.D. (biologie) — Mgr. C. Říha, Ph.D. (architektura, urbanismus) — RNDr. J. Sádlo (botanika) — prof. RNDr. P. Slaviček, Ph.D. (chemie) — prof. Dr. D. Storch, Ph.D. (ekologie) — prof. Z. Storchová (molekulární biologie) — RNDr. P. Šíma (imunologie) — prof. Dr. Ing. O. Šrámek (geochemie, geologie) — Mgr. J. Toman (biologie) — MUDr. J. Trnka, Ph.D. (medicína) — Mgr. J. Turek, Ph.D. (archeologie) — Mgr. M. Vácha, Ph.D. (etika) — RNDr. S. Vaněk (biologie) — prof. RNDr. B. Velický (fyzika) — prof. Ing. Š. Vlček (molekulární biologie) — prof. RNDr. F. Vyskočil (fyziologie) — RNDr. V. Wagner (fyzika) — Mgr. P. Zouhar, Ph.D. (fyziologie) — prof. RNDr. J. Zrzavý (biologie)

Inzerce: Jeronym Boháček, mobil: 777 280 248, e-mail: jeronymb@gmail.com — Předplatné: SEND Předplatné, P. O. Box 141, 140 21 Praha 4, tel.: 225 985 225, 777 333 370, 605 202 115, e-mail: vesmir@send.cz, send@send.cz, www.send.cz — předplatné na rok 1020 Kč, předplatné na dva roky 1850 Kč, předplatné na půl roku 530 Kč, cena čísla ve volném prodeji 110 Kč, cena jednoho čísla pro předplatitele 92,30 Kč. Administrativa: Zora Góthová (gothova@vesmir.cz), tel.: 222 828 394. Volný prodej: Rozšiřují společnosti PNS, a. s., v Slovenské republice rozšiřují (stánky prodej 5,30 €, pro předplatitele 4,20 €); Mediaprint-Kapa Pressegresso, a. s., oddělení inéj formy predaja, Stará Vajnorská 9, P. O. BOX 183, 830 00 Bratislava, infolinka 0800 188 826, e-mail: info@ipredplatne.sk, objednavky@ipredplatne.sk; pro předplatitele 4,20 €; Magnet Press Slovakia, s. r. o., Šustekova 8, 851 04 Bratislava, tel.: 00421 (2) 67 201 931-333, fax: 67 201 910 a 20, 67 201 930, e-mail: magnet@press.sk). Sazba: Vesmír, s. r. o. (na skenech se podílí Thalía picta, s. r. o.). Tisk: Triangl, a. s., Praha. Redakční uzávěrka: 10. 6. 2022, vychází 11. 7. 2022 — Vesmír vychází s podporou NČLF a IOCB Tech.

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv. Vydavatel nenes odpovědnost za údaje a názory autorů jednotlivých článků ani inzerce, včetně inzerce vkládané. Nevyžádané rukopisy nevracíme. Vesmír, s. r. o. VESMAD 101 (7–8) 409–508 (2022) 100 stran